ERDEI FERENC

MEGÚJULÁSRA KÉPES A VÁSÁRHELYI HAGYOMÁNY*

Vásárhely nem panaszkodhat: van publicitása; országszerte vitatkoznak képzőművészeiről, sőt, a nemzetközi érdeklődés is növekvő. Van kritikai visszhangja a vásárhelyi műveknek, ezek között éles elmarasztalások is, de a válasz sem marad el ezekre. Pogány Ö. Gábor a felelősségét érző írástudó szenvedélyével és ékesszólásával ránt kardot ezekkel szemben a katalógus bevezetőjében. Én is nehezen tudom visszatartani magam a polémiától, amikor a „semmire nem alapozott indulatról", a nép- és világismeret „felületességéről", vagy „a harsány indulatról önmagában" olvasom a kritikai megjegyzéseket. Mégsem vitatkozni kívánok ez alkalommal, hanem befelé tekintve vizsgálódni, hogy milyen fejlődés milyen fázisában van most a Vásárhelyi Iskola, és a jövőre nézve mivel szükséges most leginkább nyugtalanítani a művészeket, akik itt kiállították évi termésüket.

A hagyományteremtő elődök a társadalmi haladás hívei voltak, akik az Osztrák—Magyar Monarchia avult politikai rendszerében, a feudális maradványokkal terhelt kapitalizálódó országban a népre és a nemzeti fejlődés szabadabb távlataira apelláltak. Tornyaiék indulása tehát egyike volt azoknak a haladó kezdeményezéseknek, amelyek a „második reformnemzedékben" az új Magyarországért szálltak síkra politikában, irodalomban, tudományban és művészetben. Abba a mezőnybe tartoztak, amelyet a Holnap nagyváradi kötete, a Nyugat, a Huszadik Század, a Galilei Kör, Nagybánya, s Bartók és Kodály népdalgyűjtése jeleznek. Sem a munkásmozgalomhoz, sem a polgári radikalizmushoz nem csatlakoztak társadalmi-politikai felfogásukban, sem a nyugatos irodalmi-művészeti irányzatokhoz művészetükben. De mert szenvedélyesen az elnyomó és népnyomorító uralkodó rendszer ellen és a nép mellett voltak, mégis e haladó törekvések mellett és között sorakoztak fel ők is. És ne feledjük: ugyanez volt az indulása Bartóknak és Kodálynak éppenúgy, mint Adynak és Móricznak. Plebejus demokrata hazafiak és realista művészek voltak, akiknek a néppel és a hazai tájjal való azonosulás volt a hitvallásuk. Az akkori hivatalos Hódmezővásárhely nem is fogadta be őket.

Ez az indulás, ez a hagyományteremtés olyan életerősnek bizonyult, hogy a történelem drámai fordulatai közepette ismételten megújulásra tette képessé a vásárhelyieket.

* Elhangzott 1967. október 8-án, a XII. Vásárhelyi Őszi Tárlat megnyitó ünnepségén. A kiállítás értékelésére visszatérünk. (A szerk.)

A Horthy-korszakban sem voltak a rendszer hívei, sőt éppenúgy apelláltak ellene, mint a Habsburg-birodalom ellen, mégis a Tornyai-jubileum alkalmával újjászerveződtek. Megalakult a Tornyai Társaság, némi önkritikát gyakorolt a város, és a vásárhelyi nép és táj mesterei országos vonzóerővé kezdtek válni a nép mellett álló és népbeli művészek, írók és más mesterségű hazafiak között.

És a felszabadulás után még egyszer megújult a Vásárhelyi Iskola. A felszabadulás és a népi demokrácia történelmi légkörében a régi eszmények idejének eljöttét érezték, s olyan közérzetük támadt, hogy maga a szocialista realizmus az, amit ők képviselnek. Hogy az akkori művészeti elmélet és diktált program nem ugyanez volt, az nem gátolta, inkább serkentette őket. Regényes módon megalakult az első Művésztelep, és 1954-ben megvolt az első Őszi Tárlat. És azóta nyilvánvaló a fejlődés és a figyelem növekedése iránta a haza határain belül is, kívül is. Sőt, azt is elmondhatjuk, hogy a szocializmus művészetpolitikája és a vásárhelyiek törekvései is közelebb kerültek egymáshoz.

●

Most tehát egy imponáló történeti pálya ívelésének valamelyik magasabb szakaszában vagyunk. Nagy kérdés, hogy további magasságokba emelkedik a pálya, vagy már a visszahajlás előtti szakaszában van? A történelmi fejlődés törvényei szerint mind a kettő lehetséges, és eleve nem bizonyítható sem az egyik, sem a másik. A vásárhelyiek eleven ereje és a társadalmi fejlődés előrehaladása együttesen döntik el, hogy az egyik vagy a másik következik-e be.

Az így feltett kérdésre minden vásárhelyi mesternek külön-külön is, együttesen is van felelete: bíznak magukban, perspektívát éreznek maguk előtt, s hiszik, hogy a fejlődés új magasságait érik el. Sokan vagyunk „szurkolók" ehhez, és „szorítunk" nekik, hogy sikerüljön. Ám a passzív együttérzés kevés a porondon küzdőknek, a körülvevő társadalom cselekvő részvételére is szükség van.

Mivel segíthetek én mint olyan néző, aki a társadalomtudományok művelője? Csak tapasztalatok átadásával. Azt értve ezalatt, hogy az én nemcsak könyvekből tanult tudományos ismereteim szerint mi az igazi fejlődés titka, amit a vásárhelyi művészeknek a figyelmébe ajánlhatok.

Ilyen szerény, de mégis vakmerő tapasztalatátadásként két szót kell kimondanom és valamelyest magyaráznom: *egyetemesség és korszerűség.*

Az egyetemesség igényének különös éle van itt Vásárhelyen. Vásárhelyen mélységesen kiművelt a különösség: az itteni tájjal és néppel való azonosulás iskolája következetes és maximális. Lehet ezt még tovább mélyíteni? Lehet, és ez mindig erőforrás és új művek ihletője. Egyben azonban önmagában határolt is. Ha ebben a különösben nem az általános érvényű emberi minőség jelenik meg, akkor előbb-utóbb kiürül a kép, s csak kevesek számára lesz valaminek a kifejezője. Az igazán nagy mű az egyetemesség és a különösség kettősségében fogamzik, s Bartók muzsikája ennek az élő és számunkra legközelebbről érthető modellje.

Azt merem tehát ajánlani: az egyetemesség felé kell törni, hogy magasabbra íveljen a pálya.

Vásárhelyi parasztok? Hogy miféle történelmi halmozódás testesül meg az itt élő parasztemberekben, azt Tornyai „Juss"-ától Szalay „Tsz Közgyűlés"-éig látván látjuk, s nélkülük nem látnánk így őket. De mi bennük a közös emberi sors, milyen az, ami mindnyájunk emberi kínja és öröme, mindenki ráismerhető sorsa, aggódása és felemelkedése — ezt kellene megmutatni a világnak. És a történelmi idő kedvező: most vált ez a sors és most nyílnak ki az egyetemesség felé ezek a körülzárt emberi életek. S hogy hogyan nyiladoznak, azt Szalay kéznyújtásai már pedzik is.

●

Hódmezővásárhely városa és tanyái? Hogy mit zárnak magukba ezek az utcák, kutak, piacok, magányos tanyaházak és facsoportok, azt Tornyaitól és Endre Bélától Kurucz Dezsőig olyan pontosan tudjuk, hogy szinte szédülni kell bele. De hogy mivé nyílnak ki, a felszabadult és helyét kereső ember számára milyen környezetet rejtenek magukban, azt is szeretnénk látni olyan tisztán és élesen, hogy az a világ minden táján érthető legyen. A gazdaságpolitika és a várostervezés szemünk előtt alakítja át ezt a környezetet, de mivé? Az építészek és a közgazdák tudják a magukét, de hova tart ez az átalakítás, milyen emberi sorsot kínál gyermekeinknek — ezt nem látjuk leplezetlen meztelenségében. Ezt csak látó művész vetítheti a világszerte ugyane cipőben járó emberiség elé. S ki tudná jobban fel-

tárni e titkokat, mint azok a vásárhelyi mesterek, akik oly mélységesen érzékelik az adott emberi környezet titkait.

A termelőerők emberi megragadása? Ásó, kapa, kasza, villa, gereblye, kocsi, ló, boglyák és rendek, lovak, tyúkok, pulykák, tehenek és bivalyok úgy jelennek meg a vásárhelyi képeken, ahogy azok az emberi lét részesei, hosszú történeti fejlődés társadalmi összegezésében. Ezért olyan varázslatosak és lenyűgözőek. De ez már történelembe zárt különösséggé kezd válni, s az egyetemes emberi jövő új termelőeszközökhöz kötve alakul: mi lesz velünk és mivé leszünk ezekkel együttélve, s létünket ezekkel gazdagítva? A világ minden részén ez a nagy kérdés: hogyan emberiesítjük meg az új és félelmetesen növekvő termelőerőket? Ezt is a vásárhelyiek láthatják meg leghamarabb, hiszen ők vannak legközelebb e titok nyitjához, mert ők tudnak erről legtöbbet. Németh József vízsugarai már utalnak is erre a kilátásra.

A korszerűség nem kisebb távlatokat rejt. Ha játszani akarnék a szavakkal, azt mondhatnám, hogy a „történelmi realizmus" az, amit mélységesen kiművelt a Vásárhelyi Iskola. De a múlt és annak mai kövületei múlandóak, s a történelem a mát és a jövőt is magában foglalja. És a történelem most forradalmian változik.

Legalábbis három történelmet átalakító folyamat zajlik ma a világban: a tudományos műszaki fejlődés, amit forradalminak is szoktunk nevezni; az urbanizáció, a civilizáltság és a városokba való tömörülés rohamos előrehaladása; a termelés és az egész élet társadalmiasodása, a mi szocialista társadalmunkban nagy kollektív szervezetekben, a tőkés országokban pedig az „ipari társadalom" programozott és egymással versengő, s egymásba ütköző nagyüzemeiben.

Mindez zajlik a mi szocialista társadalmunkban is, ezen belül Vásárhelyen is, és ezt az egész fejlődést beárnyékolja a háború fenyegetése. Ezek a mi mai emberi sorsunk meghatározói, s a lét és jövendő kérdései nagyon hasonlóvá kezdenek válni mind az öt világrészben. Mindezt látni és láttatni — ez elől nem térhet ki semmilyen művészet, legkevésbé az olyan felelősséget viselő, mint a vásárhelyi.

Hogy ezt hogy lehet megközelíteni? Erre csak azt a tapasztalatot tudom átadni, hogy nem lehet kívül maradni korunk nagy társadalmi-politikai irányzatain. Tornyaiék még megtehették, hogy sem a Nyugathoz, sem Nagybányához nem csatlakoztak, de mai utódaik már nem tehetik meg, hogy külön úton járjanak. Abban már nincs vita, hogy a szocializmusban élnek és a szocializmus hívei. De a korszerűség azt jelenti, hogy erről a bázisról merni kell a kor nagy kérdéseivel szembenézni és a látó ember határozottságával kell tudni felmutatni a feleletet. Csak ebben a perspektívában oldódik fel egyetemessé a provinciális veszélye. A kitérés a lemaradással egyenlő. s a fejlődés feladását jelentené.

Az igény és az ígéret nagyobb azonban Vásárhelyen, hogysem a lemaradás veszélye közelesen fenyegetne. De ezt tudni is kell és tudva törni magasabbra az elődök hagyományainak a bázisáról.

Ez a kiállítás biztató. A kiállított művek azt szuggerálják, hogy sem a bezárkózás, sem a kiürülés nem fenyeget Vásárhelyen. Ellenkezőleg: újabb megújulásra képes az itteni hagyomány, s olyat várhatunk még ebből a forrásból, amilyen nem volt még soha. Úgy gondolom, hogy a kételkedő kritikusok megjegyzései akaratlanul is ez irányba hatnak, tapasztalatátadó fejtegetéseimmel pedig készakarva ehhez kívántam hozzájárulni.

D. FEHÉR ZSUZSA

A SZEGEDI KÉPZŐMŰVÉSZET PROBLÉMÁI A BUDAPESTI KIÁLLÍTÁS TÜKRÉBEN

I.

Először állt a fővárosi közönség elé Szeged képzőművészete. Ez a közönség a vidéki kultúrcentrumok kiállításain egy sereg olyan emberrel egészül ki, akik nem elsősorban a képzőművészeti érdeklődésből, sokkal inkább a helyi atmoszféra visszaidézésének reményében látogatják a tájjellegű kiállításokat. Ezzel a szelíd árukapcsolással próbáljuk meg a szülőföld iránti vonzalmat esztétikai élménnyé